

Кобетяк А. І., ст. магістратури педагогічного факультету, науковий керівник – к.пед.н., доцент Марчук О. О., (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне)

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

***Анотація.** У статті досліджено напрями підготовки майбутніх вчителів початкових класів до самоосвітньої діяльності в період реформування української системи освіти. Обґрунтовано, що головним акцентом самоосвіти є вдосконалення уже наявних знань. Розкрито важливість самоосвіти для студентської молоді. Досліджено, що під час навчання в закладі вищої освіти закладаються основи та навички самовдосконалення та стабільного підвищення рівня знань майбутнього вчителя початкових класів.*

***Ключові слова:** вчитель, самоосвіта, початкові класи, фахівець.*

***Abstract.** The article examines the training of the future elementary school teacher for self-education activities during the reform of the Ukrainian education system. It is substantiated that the main emphasis of self-education is the improvement of already existing knowledge. The importance of self-education for student youth is explained. It has been researched that the basics and skills of self-improvement and steady increase of knowledge of the future elementary school teacher are laid at higher education institution.*

***Key words:** teacher, self-education, elementary classes, specialist.*

Педагог XXI ст. повинен бути готовим до змін, що відбуваються в системі української освіти, здатним сміливо приймати педагогічні рішення, виявляти креативність, творчість. Це пов'язано з проблемами саморозвитку особистості та творчою самореалізацією педагога, новими концептуальними підходами до реформування загальної середньої освіти. В законі «Про освіту» визначено, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [1].

Основним змістом, ключем самоосвіти є оновлення і вдосконалення знань і умінь, що вже наявні у вчителя. У сучасному суспільстві постійна самоосвіта все більше стає умовою успіху в професійній діяльності, а також – вона захищає від інтелектуального зuboжіння особистості.

Проблеми самоосвіти вчителів досліджували сучасні українські науковці. Питання професійної самоосвіти, зокрема, застосування психолого-педагогічних знань у самоосвітній діяльності вчителя, самоосвіту молодого вчителя як умова вдосконалення його професійної діяльності досліджені М. М. Заборщиковою, Б. П. Зязіним, Д. А. Казихановою, І. Л. Наумченко. У працях В. Андреевої, А. Громцевої, М. Піскунова та інших висвітлено педагогічні основи самоосвіти. Питання професійної педагогічної самоосвіти порушували І. Барсуков, Т. Борисова, І. Наумченко, О. Прокопова та ін.

Метою нашої статті є дослідження напрямів підготовки майбутніх вчителів початкових класів до самоосвітньої діяльності.

Самоосвітня діяльність, особливо студентської молоді, виступає найважливішим засобом забезпечення якості підготовки майбутніх учителів початкових класів. Це сприяє активізації їхньої пізнавальної активності, розвитку професійно необхідних особистісних якостей (таких як: наполегливість, допитливість, самостійність, самокритичність та ін.) та виробленню професійно необхідних навичок (таких, як: самоорганізація, самоконтроль, робота з інформаційними джерелами, опрацювання інформації та ін.), які полегшать процес їхньої професійної адаптації та набуття професійного педагогічного досвіду тощо.

Також важливо підкреслити значну роль самоосвіти для розширення і забезпечення відповідного рівня компетентності вчителя упродовж усієї його подальшої педагогічної кар'єри, оскільки саме самоосвіта є тією зв'язуючою ланкою, яка створює можливості для безперервної освіти і професійного вдосконалення педагогічних працівників. Якщо, звернути увагу на специфіку роботи вчителя початкових класів, який має володіти найсучаснішими знаннями у галузі психології, фізіології, педагогіки і новітніми методиками викладання навчальних предметів, виховання і розвитку дітей молодшого шкільного віку, то стає зрозумілим, що без свідомої і систематичної самоосвіти учителя початкових класів неможлива його професійна компетентність [2].

Тому, в межах навчальних планів і програм підготовки майбутніх педагогів передбачена самостійна робота студентів, яка сприяє виробленню певних вмінь та навичок самоосвітньої діяльності. Однак, навчальні програми закладу вищої освіти потребують формування більшої обізнаності студента, ширшого кругозору, ознайомлення з більшим обсягом інформації. Набутих в закладах вищої освіти знань, як правило, недостатньо для того, щоб випускник міг повноцінно організувати свою педагогічну діяльність.

Як і під час навчання у школі, так і під час навчання у закладі вищої освіти, незважаючи на те, що навчальна програма має вищий рівень складності, вона не спрямована на спеціальну підготовку майбутніх фахівців до свідомої самоосвітньої діяльності. Спеціальна навчальна програма для цього відсутня. Тобто необхідні для цього вміння, знання, навички та особистісні якості формуються у студентів скоріше епізодично, ніж цілеспрямовано і планомірно й частіше шляхом самостійного набуття власного досвіду самоосвіти. Це є важливою прогалиною сучасної освітньої реформи.

Водночас самоосвіта, є професійно необхідною компетентністю, а отже важливо таким чином чином побудувати навчальний процес у закладі вищої освіти щоб забезпечити умови її формування для успішної реалізації в майбутньому. Тому розглядати проблеми підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності необхідно спираючись на теорію і структуру особистості та її професійної діяльності.

У зв'язку з цим доцільно звернутися до структури особистості та структури діяльності, які пропонують у своїх роботах вчені К. Платонов і О. Леонтьєв. Відома концепція К. Платонова є одним з прикладів реалізації ідей структурного підходу до розуміння особистості людини [3].

Науковець розглядає особистість як динамічну, змінну систему, тобто таку систему, яка складається з низки компонентів, що тісно взаємопов'язані, взаємодіють й постійно змінюються та розвиваються. Зміни, розвиток компонентів цієї системи торкаються не тільки самих компонентів, а й їхніх зв'язків, але це не приводить до порушення функцій системи. У цій системі науковець виділяє 4 підструктури особистості: відношення біологічного і соціального, вродженого і набутого, процесуального та змістовного; внутрішня близькість рис особистості, що входять в кожен підструктуру; кожна підструктура має свій власний, основний для неї інструмент формування (виховання, навчання, тренування, вправа); об'єктивно існуюча ієрархічна залежність підструктур; історичні критерії, які використовуються для сутнісного розуміння особистості: «особистість як сума психічних властивостей», «особистість як досвід людини», «біологізації» особистості, «соціологізації» особистості та ін.

Інший відомий науковець О. Леонтьєв висунув і детально дослідив загально-психологічну теорію предметної діяльності, яка є одним з впливових і нових теоретичних напрямів у вітчизняній і світовій психології. На основі запропонованої О. Леонтьєвим схеми структури діяльності (діяльність – дія – операція – психофізіологічні функції), співвідношення із структурою мотиваційної сфери (мотив – мета – умова), вивчається доволі широке коло психічних явищ, таких як: сприйняття, мислення, пам'ять, увага та ін. Серед них особлива увага приділяється аналізу «свідомості (виділення значення, сенсу і «чуттєвої тканини» в якості головних його компонентів) і

особистості (трактування її базової структури як ієрархії мотиваційно-смыслових утворень)» [4, с. 151].

Педагогічна діяльність в цілому складається з певної послідовності дій, коли виконання однієї дії спонукає до іншої. Проте не будь-яка активність є дією. На відміну від звичних, стереотипних або імпульсивних реакцій, дія, крім того, що вона цілеспрямована, завжди опосередкована – включає в себе певні знання, вміння, навички, здійснюється за якимись зразками, схемами, зіставляється з тими чи іншими соціальними нормами. Таким чином, певні дії щодо самоосвіти майбутнього вчителя також опосередковані його знаннями, вміннями й навичками, які необхідні для його діяльності.

Самоосвітню діяльність майбутнього вчителя початкових класів, як і будь-яку людську діяльність, можна представити як єдність мети, мотивів, дій, операцій та результату. Вона являє собою сукупність окремих видів навчальної діяльності, про які судять за їх мотивами. Кожен з цих видів існує у вигляді дій, підпорядкованих конкретним цілям. Дії виконуються шляхом операцій, які визначаються умовами досягнення цілей, останні опосередковані певними знаннями, вміннями, навичками та досвідом. А це обумовлює необхідність спеціальної підготовки майбутніх учителів початкової школи до самоосвітньої діяльності, яка виступає необхідною складовою та умовою професійної компетентності майбутнього фахівця-педагога. Крім того, існує також виконавчий рівень діяльності, який становлять психофізіологічні механізми, що її регулюють.

Самоосвітня діяльність, що складає основу професійної компетентності майбутнього учителя початкових класів й забезпечує підтримання компетентності фахівця упродовж усієї його професійної кар'єри, є багатовекторною, що дозволяє вести мову про «змістову структуру самоосвітньої діяльності майбутнього педагога, яка включає сфери прояву самоосвітньої діяльності, механізми, що забезпечують її здійснення і форми взаємодії, які, теоретично, визначають її цілі, мотиви» [5, с. 93]. А основне – субординують дії та відповідні цілі згідно умов і засобів їх досягнення.

У цій статті ми використовуємо поняття психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності майбутнього вчителя початкових класів як сукупність дій, відповідних засобів, методів і умов, що визначають як саму можливість, так і ефективність самоосвітньої діяльності. Самоуправління як зовнішній бік механізму самоосвітньої діяльності виконує функції планування та реалізації плану і означає включення майбутніх учителів у процедуру управління власним освітнім процесом. Одним з істотних факторів розвитку самоуправління є підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації власної діяльності.

Самоуправління має прямий аналог у психології у вигляді поняття саморегуляції. Тобто той, хто може самостійно собою управляти, той і здатний до саморегуляційного процесу. Саморегуляція відображає внутрішній

(внутрішньо-особистісний) бік психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності. Під саморегуляцією розуміється регуляція, що здійснюється суб'єктом, і спрямована на адаптацію самоосвітньої діяльності, з одного боку, до вирішуваних нею завдань, і з другого боку, до одержуваних результатів.

Сукупність самоосвітніх дій, що забезпечують функціонування психолого-педагогічного механізму самоосвітньої діяльності, можна згрупувати залежно від виконуваних ними ролей, від їх направленості: орієнтування; планування; здійснення (або реалізація); контроль; оцінка.

Самоосвіта в цілому відіграє значну роль в усвідомленні майбутнім фахівцем місця і призначення своєї професії та сприйнятті себе як вчителя. Таким чином можна зробити висновок, що під впливом освіти та самоосвіти, в тому числі, професійна спрямованість та її зміст змінюються разом з особистісним зростанням майбутніх учителів початкових класів. З розширенням професійних уявлень студентів змінюється їхня мотивація до навчання, задоволеність вибором професії, з'являються професійні плани, змінюється саме ставлення до педагогічної праці. У свою чергу розвиток професійної спрямованості, її якісно новий рівень призводить до подальшого особистісного і професійного зростання й актуалізує потреби у самоосвітній діяльності.

Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя початкової школи, як і вже досвідченого педагога, сприяє набуттю ним різнобічності. Різнобічно розвинена особистість – це гармонійна особистість, вона знаходиться в єдності зі світом, людьми та самою собою. Гармонія особистості означає узгодженість між тим, чого вона вимагає від інших, і тим, що вона здатна і повинна їм дати. Для вчителя початкових класів різнобічність є обов'язковою умовою професіоналізму, оскільки тільки різнобічно розвинений вчитель може виховати різнобічно розвинених учнів на основі виявлення їх задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтації, задоволення інтересів і потреб.

У ХХІ ст. потреба у самоосвітній діяльності майбутніх учителів початкових класів очевидна. Її мотивування та спрямування відбуваються у різних формах взаємодії. Умовно можна виділити такі 5 форм взаємодії, що є найбільш впливовими на спрямування самоосвітньої діяльності майбутніх учителів початкових класів: навчальний процес у педагогічному закладі вищої освіти; педагогічна практика; самостійна робота; набуття та обмін досвідом; зовнішнє середовище.

З проведеного дослідження можна зробити висновок, що підготовка майбутніх учителів початкових класів нині є надзвичайно відповідальним і клопітким завданням. Аналіз теоретичних підвалин підготовки майбутніх фахівців до самоосвітньої діяльності дає змогу стверджувати, що самоосвіта є тією зв'язуючою ланкою, яка забезпечує можливості для безперервної освіти і професійного вдосконалення педагогічних працівників. Однак, самоосвіта педагога не повинна зводитися до відновлення знань, якими він

оволодів у закладі вищої освіти. Вчитель повинен бути ознайомлений із новітніми педагогічними та психологічними дослідженнями, здійснювати власний пошук нових напрямків у методиці та організації навчально-виховного процесу, розглядати на високому науковому рівні педагогічні проблеми, що викликають труднощі в практичній роботі, сприяти реалізації концепції Нової української школи.

Важливим є досвід науковця К. Платонова, який розглядає особистість як динамічну систему, що складається з низки взаємопов'язаних компонентів, які тісно взаємодіють та постійно змінюються та розвиваються. Вагомий вплив на розвиток підструктур особистості здійснюють соціальнообумовлені чинники та якісні категорії – світогляд, спрямованість, потреби, інтереси, ідеали, моральні та естетичні якості.

Для розуміння сутності самоосвітньої діяльності, її структури та функцій важливою є теорія діяльності, розроблена відомим вченим О. Леонт'євим. Питання самоосвіти в процесі впровадження освітньої реформи в Україні залишається надзвичайно актуальним. Саме самоосвіта покликана підтримувати стабільно високий рівень педагогічної майстерності молодого фахівця та досвідченого вчителя згідно сучасних запитів українського суспільства в період євроінтеграції освіти.

1. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.help/law/2628-III> (дата звернення: 15.09.2019). **2.** Себало Л. І. Комплексний підхід до формування готовності студентів до самоосвітньої діяльності. Київ, 2009. С. 153–157. **3.** Платонов К. К. Структура и развитие личности. Москва, 1986. 254 с. **4.** Леонт'єв А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва, 1977. 304 с. **5.** Наволокова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Харків, 2009. 176 с. **6.** Зборовский Г., Е. Шуклина. Самообразование – парадигма XXI века. *Высшее образование в России*. № 6. Москва, 2003. 25–32 с.